

BONYHÁD NEVÉNEK TÖRTÉNETI ELŐFORDULÁSAI

Bonyhádot elsőnek egy 1309-es oklevél említi Bohman és Bohmány alakban. Bonyhád ekkor már possessio, azaz földesúr kezén levő feudális falu. Létezett-e korábban is? Egy biztos: az első okleveles említés semmiképpen sem azonos egy település keletkezésével. S még ha a névadás időpontja is pontosan behatárolható, önmagában ez sem bizonyítja, hogy a falu vele egykorú. Más elnevezéssel korábban is létezhetett. Arra hiába várunk, hogy valamely krónika vagy oklevél útbaigazít. SZABÓ ISTVÁN a falurendszer létrejöttéről értekezve szkeptikusan jegyzi meg: „...középkori krónikáink gyakran szólnak arról, hogy egy-egy település miként pusztult el, de ritkán mondanak valamit arról, hogy miképpen jött létre...” (A falurendszer kialakulása Magyarországon. Bp., 1971. 55). Itt a szaktudományok sem tudnak mást mondani, mint hogy a kronológia tisztázásánál egyedül a névtudomány segíthet, s ahol erre lehetőség van, ott a régész ásója erősítheti meg ezt. Bonyhádon mindeddig honfoglaláskori vagy államalapítás korabeli lelet nem került elő, ilyen célú ásatás nem is volt. Egyelőre tehát teljesen a névtani kutatásokra vagyunk utalva.

A személynévi eredetű névadás az Árpád-korra jellemző. A kialakuló falvak egy része általában annak a törzsnek, nemzetségnek, nagycsaládnak vagy ezek fejének a nevét viselte, amelyhez tartozott. Valószínűleg Bonyhád is így kapta a nevét. Ez a birtokos utáni elnevezés a változó szálláshelyre vezethető vissza. Ha például Bonyhasátraival, állataival ide s tova vándorolt, csak az ő neve utáni kérdészködéssel lehetett meglelni. „...A személy neve mintegy azonosul a birtok, a település nevével és mint ilyen megszokottá válik, öröklődhet akkor is, amikor nemcsak a szállás helyhez kötött, hanem a tény-

leges birtokost is esetleg már másképp hívják." — írta BÁRCZI GÉZA az ilyen típusú névadásról (A magyar szókincs eredete². Bp., 1958. 158).

Ugyancsak bizonyítéknak vehetjük a vidékünkön levő, fejedelmi szállásokból kialakult, s körülöttük a törzsi és szolgálónépekről elnevezett falvakat is. Tolna megyében és Baranyában sorra megtaláljuk a fejedelmi szállásterületeket. Az egyik Árpád nevű helységünk Pécs mellett volt. Az őt követő Tarhos fejedelem emlékét az előbbi Árpád nevű helységtől mintegy harminc kilométerre levő mai Tarrós község őrzi. Tevel herceg Tolna megyei szállása, Tevel község hasonló távolságra van az előbbitől. Tevel fia Tormás Tormás falu helyén ütötte föl sátrát, míg Fajsz és Taksony a Duna mentén telepedett meg rövidebb—hosszabb időre. (V.ö.: HECKENAST GUSZTÁV, Fejedelmi /királyi/ szolgálónépek a korai Árpád-korban. Bp., 1970. 35—40.) Természetesen ezeken kívül másutt is voltak rólu k elnevezett helységek. A nomád családok szétválására jellemző ez a távolabra költözés. Mindezek mellett megtaláljuk a kisebb nemzetségek szállásterületeit majd falvait is. Így például Aparhant a kalandozások korabeli Apor vezérről nyerte nevét. (V.ö.: KRISTÓ GYULA; Megjegyzések az ún. „Pogánylázadások” kora történetéhez. Szeged, 1965. Acta Historica XVIII, 75.)

Az semmiképpen sem zárja ki Bonyhád államalapítás kori létezését, hogy nincsenek róla korabeli okleveles adatok. Az első Tdna megyei helynevek 1055-ből, a Tihanyi Alapítóleveléből valók. (BÁRCZI GÉZA, A tihanyi apátság alapítólevele, mint nyelvi emlék. Bp., 1951.) A pécsváradi apátság alapítólevele többek között egy 1228. évi másolatban maradt fenn. Falufölsorolásának eredetisége ugyan vitatott, de számos Tolna megyei helységnevet ez örökít meg először. (SZENTPÉTERY IMRE, Szent István király pécsváradi és pécsi alapítólevele. Értekezések a történeti tudományok köréből, XXIV, 10. füzet.) A közeli Tevel bizonyíthatóan a honfoglalás kori Tevel nevéből származik, mégis oklevélben először csak 1240-ben tűnik föl. (KRISTÓ: i.m. 44.) Mindez nem jelenti azt, hogy korabeli oklevelek nem rögzítették volna az egyes adományozásokat, kiváltságokat, hanem ezeknek az okleveleknek a megsemmisülésére, monostorok, hiteleshelyek leégésére, háborús veszedelmekre, az eredeti oklevelek kilenc évszázadon át tartó pusztulására vezethető vissza a hiányuk.

Bonyhád mai területén a legkorábbi okleveles hivatkozás 1102-re tehető. A bonyhádi Óhegyen levő iváni apátságot egy 1727. évi kinevezés — okirat vagy hagyomány alapján — 1102. évi alapításúnak mondja. (KAMERER ERNŐ kéziratoss jegyzetei. Iván címszó alatt. Tolna megyei Levéltár, Kamerer-hagyaték; RUPP JAKAB, Magyarország helyszínráji története, fő tekintettel az egyházi intézetekre...Pest, 1872. 269; SÖRÖS PONGRÁC, Az elenyészett benczés apátságok. Iván. A Pannonhalmi Szent Benedek Rend története. 12/B. Bp., 1912. 328; CSÁNKI DEZSŐ, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. III. Bp., 1897. 431.) Egy még korábbi és még bizonytalanabb adat, 1093-ban László királynak a tihanyi apátság részére tett alapítványa a Sármenti Maros falu keleti szomszédjának Mordfalvát mondja, amely az iváni egyház birtoka volt. (Kamerer-hagyaték; CSIZMADIA ANDOR: A szekszárdi prediálisok és utódaik a feudális korban. =Tanulmányok Tolna megye történetéből. III. Szekszárd, 1972. 6.) A hely jelentőségére vall, hogy az 1334-es pápai tizedösszeírásban két kegyhelye is adózik: Iwan és Iwan-capelle (ORTVAY TIVADAR, Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve. I. Bp., 1891. 255). Az 1400-as években több okirat is említi (SZAKÁLY FERENC: Tolna megye negyven esztendeje a mohácsi csata után. 1526—1566. =Tanulmányok Tolna megye történetéből. II. Szekszárd, 1969. 14). Az 1500-as években a Morgai-család kegyurasága alatt állt, kik a törökellenes harcokban is kitűntek (Kamerer-hagyaték: Morgai-család; CSÁNKI: i.m. 472; SZAKÁLY: i.m. 44). A török defterek szerint a mellette levő Iván falu még egy ideig adózik (KÁLDY-NAGY GYULA, Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai. MNyTK. 103. sz. Bp., 1960. 52). Az 1700-as évek elején javadalmát még adományozták, de a puszta helyen senki sem bír megmaradni (SÖRÖS: i.m. 328—30). Csak egy ásatás tudná eldönteni, hogy Iván monostora a XII. század végétől főnnállott-e. Ennek Bonyhád eredetére nézve is volna jelentősége.

A Bonyhádra vonatkozó középkori okleveles említéseket, majd a későbbi összeírásokat az alábbiakban felsoroljuk lelőhelyeikkel együtt, s a névtudomány kutatóira vár további földolgozásuk. A lehető legnagyobb teljességre törekedtünk, de természetesen kimaradhettek lappangó kéziratoss adatok, esetleg már megjelentek is.

1309: Poss. Bohman...Poss. Bohmány (CSÁNKI: III, 419); 1333: possessiones Band (BRÜSZTLE JÓZSEF, Recensio universi cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis. II. Pécs, 1874. 306); 1334: possessiones Band tardius Banad (Uo. és ORTVAY: i, 253); 1345: Poss. Bdman...Poss. Bohmány (CSÁNKI: i.h.); 1353: Poss. Bohman...Poss. Bohmány (Uo.); 1378: Poss. Bohman...Poss. Bohmány (Uo.); 1401: Forum comprovinc in Bachnyan...Bachnya (Uo.), villa Bachnyán (KAMERER: Bo-csomó és CSÁNKI: V, 208); 1412: Forum comprovinc in Bachnyan...Bachnya (CSÁNKI: III, 419); 1413: For. compr. in Bahnya (Uo.); 1456: Bohnya parc. poss. (KAMERER: Bo-csomó); 1464: Bohmyan (Uo.); 1490: Bonyhan (Uo.); 1494: Bohnyán (Uo.); 1495: Bohnyán (Uo.); 1499: Bohnyán (Uo.); 1500: Poss. Bohnyan (CSÁNKI: III, 419), Bohnyán (Uo. és 472, 473); 1504: Bohnyan (KAMERER: Bo-csomó); 1507: Bonyhán (SÖRÖS: i.m. 329), Bonyhan (CSÁNKI: III, 419); 1510: Bonyhán (SZAKÁLY: i.m. 14); 1516: Bonyhan (KAMERER: Bo-csomó); 1554: Bonyhán (KÁLDY-NAGY: I.m. 57); 1558k: Bonyhani vásár (KAMERER: Bo-csomó); 1559: Bonyha (JAGIKA KÁROLY: Helynevek Bonyhád mezőváros Tolna megyéből. Pesty-féle helynévgyűjtés. 48. kötet. OSZK Kézirattára, Fol. Hung. 1114. 39—40. — a továbbiakban: PESTY); 1560: Bonyhann (KAMERER: Bo-csomó), Bonyha (VELICS ANTAL, Magyarországi török kincstári defterek. II. Bp., 1890. 156); 1561e: Bonyhanan (KAMERER: Bo-csomó); 1561: Bonyhan (Uo.), Bonyhai vásár (SZAKÁLY: I.m. 42); 1562: Bohnya (KAMERER: Bo-csomó); 1563: Bahnyan poss. (Uo. és SZAKÁLY: I.m. 44); 1564: Bahnyan...Bonyhan (KAMERER: Bo-csomó), Bonyha (HORVÁTH J. GYULA — TÍMÁR GYÖRGY: XVI. századi dikális konskripciók Baranya megyéről. /1542, 1551, 1564/ = Baranyai Helytörténetírás. A Baranya megyei Levéltár Évkönyve. 1973. Pécs, 1973. 81. és 91); 1565: Bonyhán (KÁLDY-NAGY: I.m. 57); 1570/71: Bonyhai vásár (VELICS: I.m. 413); 1582: Bonyhán (KÁLDY-NAGY: I.m. 57); 1650k: Bohnian (KAMERER: Bo-csomó); 1660: Bonika (PESTY és BÉKEFI REMIG, A czikádori apátság története. Pécs, 1894. 20—1); 1660/1702: Bonika (KAMERER: Bo-csomó); 1700: Bonia praed. (Uo.); 1702: Bonyha (PESTY), Bonika (Uo. és HOLUB JÓZSEF: Az újjáépítés megindulása Tolna megyében a török kiűzése után. 1686—1703. = Tanulmányok Tolna megye történetéből. V. Szekszárd, 1974. 17. és MEZŐSI KÁROLY: A fegyverjog /jus armorum/ megváltása a töröktől visszafoglalt területeken. Századok. 1942. 185), Bonyhád (Tolna

megyei Levéltár, Megyei adóösszeírások — a továbbiakban:
TmLt, Madó); 1703: Bonyhád (Uo. és CSIZMADIA: I.m. 22. továbbá
FRAKNÓI VILMOS, A szekszárdi apátság története. Bp., 1879.
38); 1715: Bonyhád (Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio
korában. 1700—1721. =Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam
XII. Bp., 1896. 136. — a továbbiakban: Pragm.Sanc.); 1716: Bonnya
(TmLt, Madó); 1720: Bonyhád (Pragm. Sanc.); 1723: Bonyhád (BÉKE-
FI: I.m. 20); 1728: Bonyhád (TmLt, Madó); 1743: Bonyhád (BÉKEFI:
I. m. 20. és PESTY); 1782: Bonyhád mezőváros (PESTY); 1801:
Bonyhád mezőváros (Uo.).

SOLYMÁR IMRE — SOLYMÁRNÉ E. KATALIN